

Pick Up Idees!

Recollir idees, per treballar-les i utilitzar-les
a la teva assignatura

Tres hores abans.....

Està tot a punt: els participants van entrant, els dinamitzadors es col·loquen al seu lloc, comença a haver moviment en el compte de Twitter....

Està a punt de començar una jornada que s'inventa i organitza des del Centre per a la Qualitat i la Innovació Docent (CQUID) de la Universitat Fabra, amb el protagonisme d'Oriol Ripoll,

especialista en jocs, com a moderador i Ricardo Torres, especialista en tecnologies aplicades a la docència, com a responsable de dinamitzar la sessió, a través de Twitter.

En el moment de dissenyar aquesta sessió, teníem clars 4 objectius diferents:

- el primer objectiu de la jornada era aconseguir celebrar una sessió **diferent**. Com podem parlar còmodament d'innovació docent, de creativitat, d'iniciativa, de motivació... amb una estructura programada al minut i que consisteixi en escoltar als especialistes d'un tema que segueixen una, normalment, llarga presentació en Power Point (tot i que el Power Point no en té cap culpa, clar), rere una tarima o una taula? Complicat. Volíem trencar amb aquest esquema.

Aquesta idea projectada a les aules seria: com podem pretendre que els nostres estudiants siguin creatius si els escenaris que els oferim no ho són? Hem de pensar que ser creatius és una capacitat inherent en els estudiants i que per tant no cal cuidar? o pensem que promocionant la creativitat, tant directa com transversalment, podem aconseguir que els estudiants en facin ús com a valuosa capacitat que és?

Com ho vam fer?

Vam dissenyar una estructura per a la sessió, sabent el que volíem treballar, i amb unes línies de temps aproximat per a dedicar-hi, però amb marge suficient per improvisar, recollir feedback dels participants i seguir-ne el fil, parar.....

1era Pick up ideas

"Presentísimamente" Programa

10.00 h pausa de 15 minutos 14.00 h

Oriol Ripoll. Estrategias docentes para presentar
Profesores y formatos de presentaciones que veremos:

Carles Pont
Facultad de Comunicación
UPF

Mariona Llobet
Facultad de Humanidades
UPF

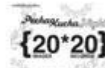
Àngel Gil
Facultad de Economía y Empresa
UPF

Azadeh Faridi
Escuela Superior
Politécnica UPF

Carme Rovira
CQUID

Oriol Ripoll

Ricardo Torres. Cómo tener el máximo potencial posible de Twitter en el aula

El moderador, l'Oriol Ripoll, tenia un fil conductor i els professors de la UPF que participaven a la sessió, seguien un segon fil conductor. Dues línies que rodaven en paral·lel, però que no eren dependents a la sessió, però que en canvi, han de conviure en el dia a dia a les aules.

-El segon objectiu de la jornada era que el participant, principalment el participant presencial, sentís que els **detalls** estaven ben cuidats.

Aquesta idea, per tal que els participants ho relacionessin a les seves aules, volia mostrar com petites coses, podien fer sentir cuidada a la persona a les que ens adrecem, com el fet de treballar, lligant tots els elements, des de l'entrada a la sortida d'una sessió, és molt important.

Com ho vam fer?

Quan un participant arribava a la sessió, confirmava el seu nom per identificar quants inscrits havien finalment assistit, se li entregava un fulletó amb el programa, que ja hem vist, i al revers, unes dades que vam anomenar "indicacions d'ús de la sessió", en que es senyalaven les claus d'accés al Wifi, el # del compte de Twitter per participar i què havien de fer amb l'ampolla d'aigua individual que havien rebut també a l'entrada.

Aquesta ampolla portava una etiqueta blanca que tenia escrit #PickUpIdeesUPF, simulant un *tuit*, per tant, simulant que hi havia espai per a 140 caràcters. La consigna era que cada participant, abans de marxar de la sessió, havia d'arrencar l'etiqueta, escriure en 140 caràcters màxim, la idea que més li havia cridat l'atenció, que més li havia agradat o que destacaria i entregar-ho. Tots aquest *tuits* analògics que vam recollir, els vam copiar al Twitter.

Un altre detall de la sessió, va ser a la pausa. Ens havíem plantejat si fer el descans sense més, sols oferint cafè, o si aprofitàvem els quinze minuts per fer alguna dinàmica, proposta o activitat. Vam preparar una taula on poder anar a buscar cafè i vam repartir per a tothom unes galetes (casualment vam aconseguir unes galetes amb xocolata que es diuen Pick Up!), a les que vam enganxar una frase, tipus frase de la sort. Una frase que volia provocar, replantejar, fer-te parar un moment i donar voltes a temes comuns. Alguns exemples de missatges que es van trobar:

- Si ho pots mostrar, no ho expliquis.
- La informació es processa millor si pot associar-se a informació que ja tenim al cervell.
- La intel·ligència col·lectiva de l'audiència ha d'enriquir els continguts donats pel ponent.
- La tècnica és una eina que acompanya el discurs.
- No pot haver molta ingestió d'informació si hi ha poc temps per a la digestió.
- Tens 10 minuts de la meua atenció, després desconnectaré.

- Una metàfora és un pont a la realitat.
- L'obertura és la teva carta de presentació.
- La conclusió determina el missatge que s'emportaran a casa.
- Les millors presentacions busquen transmetre un únic missatge.
- No busquis satisfer a l'audiència, sinó despertar ganes per saber més.
- Si no sents emoció pel tema que estàs explicant, no transmetràs emoció.

Les galetes i les frases van provocar que intercanvis de salutacions, curiositat i pensar en maneres en com reproduir aquesta curiositat a les seves pròpies aules.

-El tercer objectiu de la jornada era que els participants tinguessin la sensació de que havien **invertit bé el temps** i això passava per ser molt propers, per buscar feedback contínuament, per proposar activitats concretes que no necessiten d'un desenvolupament estratosfèric i que podien tenir un impacte immediat.

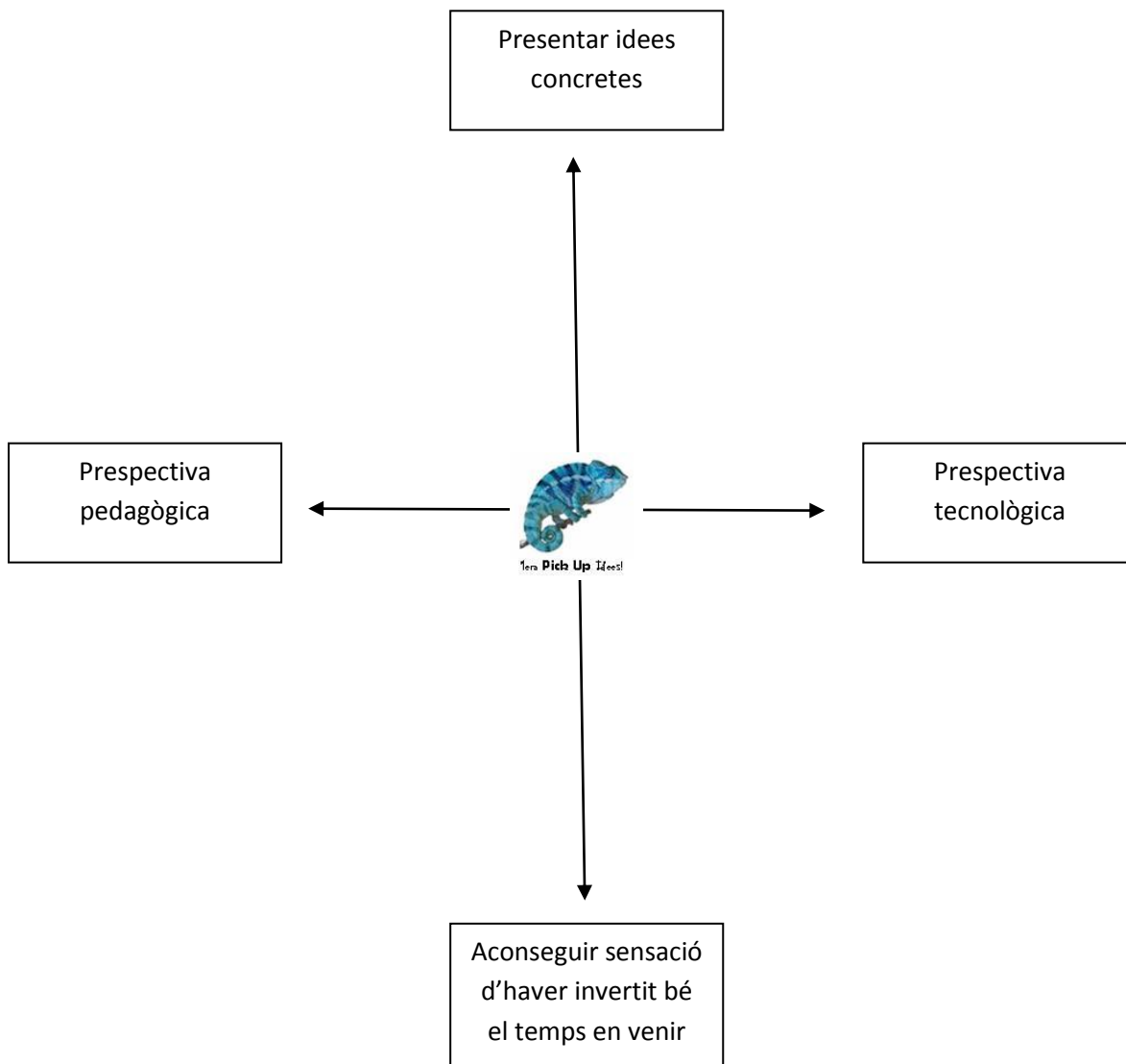
Com ho vam fer?

Vam començar la sessió proposant una activitat amb origami, vam projectar vídeos, vam explicar anècdotes, vam projectar fotografies d'elements que hi ha en un carrer qualsevol, d'una ciutat qualsevol i les vam utilitzar per l'exposició. Vam parlar i escoltar, i aportar i preguntar i vam intentar que, a més, tothom s'ho passés molt bé.

-El quart objectiu era partir d'un tema i mostrar-lo des de la perspectiva pedagògica, a la que sumàvem, la perspectiva tecnològica. En el nostre cas, partíem de d'interès mostrat per professors i estudiants per conèixer alternatives de format a les presentacions multimèdia i vam prendre aquest tema com a centre d'interès de la sessió, a la que vam titular "Presentíssimament".

L'Oriol Ripoll conduïa la part pedagògica de les presentacions i els professors de la UPF que van presentar diferents formats, van poder desenvolupar la part més instrumental o tecnològica. Eren dos fils argumentals que no es creuaven, però si que anaven agafats de la mà, amb la idea que podem tenir una presentació multimèdia excel·lent, però si no la utilitzem adequadament, ens servirà de poca cosa i d'aquí el títol de la sessió "Presentíssimament" com a superlatiu de no sols presentem, sinó que hem de presentar les presentacions.

L'esquema resum dels objectius de la sessió és el següent:

Ja està tothom col·locat a la sala, la veritat és que queden pocs seients buits (que bé!). Estem en una aula, no en una sala d'actes, ni en una sala de reunions, estem en una aula, en la que pretenem que en més o menys mesura, els participants a la sessió, es puguin sentir estudiants per una estona. Volem que en sentin estudiants, que per una estona estiguin a “l'altra banda” de l'aula.

*En Ricardo tuiteja que estem a punt de començar, l'Oriol prepara la primera diapositiva.
Mirem el rellotge. Comencem la 1era Pick Up Ideas!*

Les presentacions multimèdia eren el focus d'interès de la 1era Pick Up Ideas! i el que vam fer va ser plantejar dos discursos que rodarien en paral·lel: un dels discursos era el plantejament pedagògic i un altre discurs era el plantejament tecnològic. Primer de tot ens havíem plantejat com combinar aquests dos discursos per aconseguir un mateix fi, però finalment vam decidir que podien perfectament ser dos parts que sumades, construïen el fil argumental que volíem exposar.

Gràficament, com si del guió d'una telenovel·la es tractés, en el que es dibuixa els diferents focus d'interès en una línia del temps, seria....

I en si, cada una de les dues parts, tenia les seves particularitats:

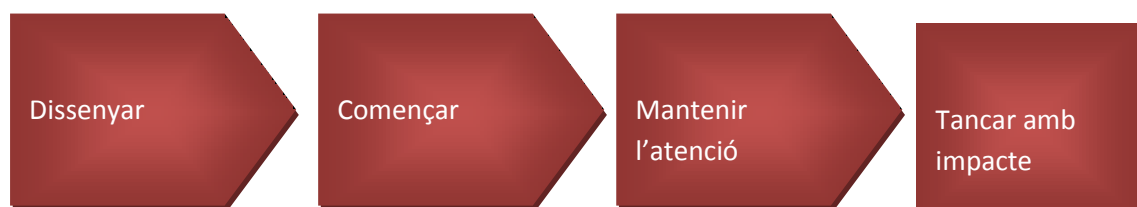
La part pedagògica pretenia reflexionar sobre la manera en com transmetem a l'aula. De quina manera presentem els continguts, les activitats i el fet de fer conscients als professors de que els estudiants reproduiran aquestes maneres de presentar en els seus treballs, en els seus productes, en el seu futur.

La part tecnològica pretenia presentar diferents formats multimèdia, que fossin molt visuals, d'accés gratuït i de fàcil ús, de manera que els participants veiessin diferents exemples pràctics, tant en la manera en com es dissenyen com en els resultats que s'hi podrien aconseguir i es poden treballar a les aules.

Més en detall....

La **part pedagògica** de la sessió de Pick Up Ideas! va tenir diferents focus d'interès:

1. Es fa el plantejament de com preparem, de com dissenyem una sessió.
2. Un cop dissenyada i ja a l'aula, diferenciarem entre el com iniciem una sessió.
3. Un cop començada, com mantenim l'interès de l'audiència.
4. Com tanquem la sessió amb impacte.

1. Dissenyar una classe

Tot i estar en el temps de les tecnologies i de la interculturalitat, en el temps en que comencem a posar els continguts en obert, hi ha el perill que quan un professor dissenya una classe, ho faci de la mateixa manera com ell va aprendre o que vulgui incorporar les tecnologies de la informació i de la comunicació, sense un acurat anàlisis de si l'eina que utilitza és la més convenient pels objectius que pretén.

Si abans de començar una classe, el professor s'oblidés dels recursos que farà servir i recordés sols el motiu pel que els seus estudiants estan a classe, li quedaria el missatge que transmet i la passió amb que el genera. I això està per sobre dels apunts que puguin donar, de les presentacions sobre les que ens recolzem o dels tuits que dibuixen el que ha estat passant a l'aula. Actualment, els continguts ja no són importants, són assequibles i barrejats amb informació de baixa qualitat, pel que el professor, que ha de ser un comunicador nat, ha de teixir la informació que hi ha i ajudar a l'estudiant a tenir criteri, visió pròpia i reflexió. Si et planteges una sessió classe d'aquesta manera, es converteix en un èxit.

Hi ha quatre factors fonamentals en aquesta part de preparació d'una classe:

Disseny	Audiència	Missatge	Sentit
---------	-----------	----------	--------

Disseny: Els recursos tecnològics subratllen i destaquen l'essència del missatge que es vol transmetre i cada una de les imatges, paraules o sentits que formen part d'aquest recurs, hauran de ser dissenyats (és a dir, pensats, construïts i estructurats), amb la finalitat de donar sentit al que expressin les nostres paraules. Aquesta idea té una conseqüència. Mireu una presentació que hagueu utilitzat en una de les vostres classes i pregunteu-vos, es podria transmetre exactament el mateix missatge sense alguna de les imatges?, què aporten cada una de les paraules escrites al que hem anat dient al llarg de la classe?, és el Power Point l'eina més convenient per transmetre la idea que vull transmetre? Si ens plantegem aquestes preguntes, quan preparem una classe, hem de buscar bé cada paraula, cada imatge, cada color i pensem en el que podem eliminar, fins a quedar-nos en el que és essencial, i la resta, forma part del vostre discurs.

Audiència: Si bé la majoria dels que estem llegint aquest text, quan érem estudiants teníem els apunts com a bona referència d'estudi, ara, la nostra audiència és diferent. Ara, els estudiants venen a classe per escoltar al professor i aprendre del seu punt de

vista, ja que se li suposa passió pel que explica, pels continguts que està impartint, i és transmetre aquesta passió, una de les missions que té el professor. Hem de plantejar-nos què esperen els estudiants de la nostra classe, què puc fer per aportar una nova idea? Si el centre d'atenció és l'estudiant, la missió del professor és transformar a aquest estudiant, oferint-los algun element novedós.

Missatge: La quarta de les dotze regles del cervell que presenta el biòleg John Medina és clara: no parem atenció a les coses avorrides. I de fet, encara podem concretar més, aquesta atenció sols dura deu minuts. Podem agafar aquesta referència i utilitzar-la per dividir la classe en seqüències de deu minuts, amb la intenció de que a cada bloc de deu minuts, hi hagi un missatge, però un missatge que quedi molt clar pels estudiants i que si els ajuntem, tinguin una forma concreta, com una estructura sobre la que construir la sessió.

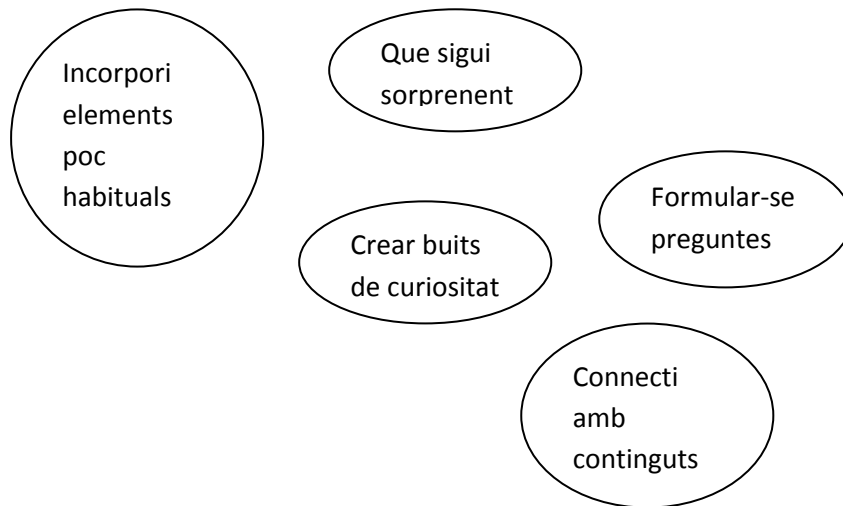
Sentit: Enmig de tanta informació a la que actualment tenim accés, hem de poder ajudar als estudiants a construir el seu coneixement, a donar sentit a tot el que els anem proposant. Una manera de mesurar si han pogut anar construint de manera eficient aquest coneixement, és la quantitat de preguntes que els estudiants es plantegin.

Plantejar una sessió no vol dir sols que dominem el tema que hem d'exposar als nostres estudiants, vol dir que valorem cada paraula, cada activitat, cada recurs, cada anècdota i fem que siguin part d'una forma conjunta. Els recursos tecnològics vénen després.

2. Començar una classe

Quants segons es necessiten per captar l'atenció d'una audiència? En una classe, els primers moments són bàsics per aconseguir que l'estudiant es formi una opinió. I aquesta opinió la construeix a partir de les nostres paraules, però també de la gesticulació, el to de veu i tota l'escenografia que ens acompanya.

El repte és que els estudiants quedin atrapats, pel funcionament de la classe, des del primer moment. Hi ha cinc idees que podem tenir present per planificar l'inici d'una sessió:

- **sorprenent.** Element bàsic. Podem sorprendre amb la primera imatge d'una presentació, la primera pregunta que plantejem a l'audiència, la primera frase pot atrapar als estudiants. I la resposta a la pregunta, el final de la història o l'explicació de la dada, es va descobrint al llarg de la classe.
- **que faci formular-se preguntes.** Una bona classe és aquella que fa que els estudiants es qüestionin els seus coneixements.
- **Introduint un element poc habitual.** Podem portar a l'aula un element que cridi l'atenció, deixar-los sobre la taula, formular una pregunta als estudiants. O podem projectar una imatge, una seqüència d'imatges que els sorprengui.
- **buit de curiositat.** Entre dos segons i un minut. Aquesta és la resposta a la pregunta amb la que hem començat aquest apartat. Imaginem que aquesta dada li haurà aportat una nova informació o haurà provocat que es vulgui saber més.
- **que connecti amb els coneixement que ja tenien.** Si, seguint el fil argumental de l'assignatura, presentem als estudiants un element que no hi encaixi, hauran de valorar i estaran interessats en veure la relació real d'aquest element en el fil argumental que segueixen.

En el moment de preparar una sessió, dedica un moment a veure com comença. Quan tinguis tots els continguts que vols treballar, agafa'n un i reformula'l amb una pregunta o una gràfica, i hauràs creat un "misteri" necessari per tal que l'estudiant es quedi sentat esperant més informació.

3. Mantenir l'interès

I ara? Un cop amb l'entrada que havíem planificat feta, com podem fer per mantenir aquesta atenció que hem generat. Per aconseguir el repte de mantenir l'atenció al llarg de la classe, hem de tenir en compte quatre conceptes:

Actitud	Estructura	Disseny	Audiència
---------	------------	---------	-----------

- **Actitud.** El discurs i la manera en com es transmet és molt important, però la clau per mantenir l'interès continuat és que el professors estigui present i atent, en tot moment, a les necessitats i interessos dels estudiants.

Cal explicar amb passió per transmetre aquesta passió en els continguts, estant a prop dels estudiants, mirant-los als ulls i provocant interrupcions per matisar o ampliar informació. Hem de fer viure la informació.

- **Estructura.** Si recuperem la idea que es pot mantenir l'atenció durant deu minuts, i que la classe són molts grups de deu minuts, pel que hauríem de trobar un titular per cada conjunt de deu minuts, de manera que s'ajudi a centrar l'atenció.
- **Disseny.** Tot el material que elaborem, de suport al nostre discurs, ha d'estar molt ben estructurat i elaborat. Hem de tenir en compte de no generar soroll al que estem dient, sinó generar valor.
- **Audiència.** Cal fer participar a l'audiència, si volem que ens parin atenció: reptes mentals, petits exercicis, votacions, donar l'opinió.....

4. Tancar la sessió amb impacte

Moltes vegades, quan expliquem un llibre, una pel·lícula, fem referència a com acaba, però no passa el mateix en com acaba una classe. Són capaços els nostres estudiants, de dir el que han après, al final de la nostra classe? Veiem doncs, que ens referim a dos tipus de finals: el temps que tanca la sessió i el resum global, final que es fa.

Quantes vegades, la última diapositiva que preparem per una presentació, és un moltes gràcies, un aplaudiment o just la nostra adeça Web? Cal valorar si és la imatge que volem que quedi reflexada mentre els estudiants surten de l'aula, mentre hi ha un torn obert de preguntes i pensar si ens interessa més que hi hagi una frase, una imatge, una pregunta que acompanyi aquest final.

Val a dir que, en el temps que es va celebrar la Pick Up Idees! es van respectar i seguir les tres darreres fases, amb el plantejament que acabem de desenvolupar: com començar una classe, mantenir l'atenció i tancar-la amb impacte. A vegades no és més que reformular part del que estem fent perquè aquesta seqüència de tres moments d'una sessió funcioni. A vegades és tenir clars aquests tres moments diferents, parar-hi atenció i treballar-hi.

La **part tecnològica**, que podria ser també la part instrumental de “Presentíssimament”, la van protagonitzar professors de la Universitat Pompeu Fabra. La primera idea era trobar professors que utilitzessin formats multimèdia diferents per a produir les seves presentacions i alhora, reflectir que utilitzar un o altre format multimèdia permet unes possibilitats o unes altres, depenent dels que pretenem aconseguir la pròpia presentació. Aturem-nos un moment aquí: Valorem el que volem que faci una presentació multimèdia: volem que assenyali els punts més importants del que estem dient verbalment a classe i que, per tant, sigui un suport per l'estudiant? Volem que ens serveixi a nosaltres, com a professors, de suport?, l'utilitzem per a comunicar gran part de la informació de la sessió? Volem que suggereixi informació addicional, que suma al que estem explicant a classe? Fer aquesta reflexió no és en va, doncs sovint utilitzem sistemàticament un format multimèdia amb el que sabem editar amb comoditat.

Hi havia diferents professors que tenien propostes interessants i els vam plantejar presentar les seves dinàmiques, a la Pick Up Idees! Volíem saber quin format multimèdia utilitzaven, de quina manera ho utilitzaven a l'aula i si tenia repercussió en el global de l'assignatura.

La primera intervenció la va fer el professor de la Facultat de Comunicació, Carles Pont. El professor Pont utilitza el **blog** per a publicar continguts, però la particularitat, és que són els estudiants els que publiquen, cada un, en el seu blog, de manera que els companys veuen interactuen amb el que els companys publiquen i això els fa més exigents amb el que escriuen.

La segona eina que vam veure, la va presentar la Mariona Llobet, dels estudis d'Humanitats. En aquest cas, vam veure com fer una presentació amb **VuVox**, un programa que permet elaborar un vídeo, enganxant imatges, textos, vídeos, música. Especialment recomanat per assignatures que treballin amb moltes imatges, la senzillesa de l'edició i el professional resultat final van fer d'aquesta una novedosa i atractiva proposta.

La tercera eina va ser el **Power Point**. Tothom que estava participant a la sessió coneixia Power Point però això no volia dir que sabés com utilitzar-ho de la millor manera possible. La professora Azadeh Faridi, de l'Escola Superior Politècnica de la UPF ens va

fer una atractiva presentació dels elements que hem de tenir en compte quan utilitzem un Power Point si volem captar l'atenció del nostre públic.
Àngel Gil, professor de la Facultat de Ciències econòmiques i socials, va ser qui va presentar el Prezi , eina per a general presentacions multimèdia amb un dinamisme i unes possibilitats interessants. Hi ha qui diu que és l'evolució del Power Point, altres que és inclús massa dinàmic. El tret que destaquem és que ofereix una pantalla sense límits, per la que ens hi podem moure a través de zooms, i que ens facilita veure les relacions entre els diferents elements i també el global que representen.
Vam buscar també una eina que ens permetés fer mapes conceptuals d'una manera molt senzilla, amb la idea de presentar aquest mapa o bé a l'inici o al final d'una classe o inclús per a poder-lo construir al llarg de la classe. Vam fixar-nos en Popplet .
La darrera presentació de la part instrumental de "Presentíssimament" no va ser una eina en si, sinó una manera de presentar. Es diu Pecha-Kucha i consisteix en elaborar vint diapositives i vint segons per a presentar cada una de les diapositives (20x20).

Com es pot veure a la breu descripció que acabem de fer, no es tractava de buscar les eines més espectaculars, més noves o menys utilitzades per aportar coneixements nous, el que vam buscar eren professors que utilitzaven eines molt intuïtives, i el que volíem era que ens n'expliquessin com les utilitzaven a l'aula. Alhora, buscàvem eines que oferissin possibilitats diferents i plantejaments diferents i que alhora tant poguessin resultar atractius als professors per a ells mateixos, com per a recomanar als estudiants que les fessin servir. Si preguntem als estudiants, quin percentatge de presentacions en Power Point fan al llarg dels quatre cursos de grau, veurem que dediquen moltes diapositives a estructurar les seves idees, pel que el que ens hem de preguntar és: quin percentatge de professors fan servir alternatives de formats de presentacions multimèdia a les seves aules, que permetin als estudiants veure noves formes d'expressar idees? i també, partint de la idea de l'ús general d'aquest format, és el que ens permet expressar millor les idees que volem exposar? (potser si, clarament, però.... potser no).

Hem de pensar que la manera en com expliquem, els recursos que utilitzem a les aules, el to i el ritme que identifiquen la nostra classe, de la d'un altre professor són elements que els nostres estudiants reproduiran, repetiran i utilitzaran en el seu dia a dia.

Així com hem destacat, al llarg d'aquesta presentació, la part pedagògica i la part tecnològica, hem de destacar, com a darrer punt, la participació a la Pick Up Idees!

Era fonamental tenir un públic actiu, però alhora, volíem provar i ensenyar l'ús de Twitter a les aules. D'aquesta manera, en Ricardo Torres, que ja feia uns dies estava anunciant la sessió, va estar *tuitejant* tot el que anava passant. Als seus tuits, es van sumar tant tuits de participants presencials com de participants que seguien la sessió, no presencialment. Com que no estàvem gravant la sessió, el repte era aportar suficient i interessant informació, des de dins de la sessió, per algú que ens estava seguint fora de l'aula.

L'ús de Twitter va generar una conversa paral·lela que s'anava introduint a la conversa presencial, enriquint els temes que es discutien i creant així, un arxiu cronològic dels temes treballats.

Dels missatges que es van *tuitejat*, el 32% són re-tuits, mentre que el 68% van ser tuits originals.

Conclusions

No hi ha millor conclusió que les que van escriure els assistents a la Pick Up Idees! a les etiquetes en blanc que tenien a la seva ampolla d'aigua:

- “Simplicitat, estructura, orientar, motivar, transmetre passió”
- “Una classe ha de ser un moment per disfrutar
- “M’ha cridat l’atenció com es pot cridar l’atenció a l’audiència i fer una sessió amena”
- “Utilizar los 10 primeros minutos de clase para hacer algo diferente (però relacionada!). Habrá que darle vueltas!”
- “Me llevo la inquietud de indagar sobre TAC para fomentar la creatividad constante en beneficio del aprendizaje y la enseñanza”
- “Apassionament! Què dir, com ho diré, amb quines eines, missatge senzill, simple, ordenar les idees”
- “Maintenir la seva atenció: èxit!”
- “Abans de pensar en el com, ens hem de preguntar el per què”
- “Explicar la teva classe en un viatge en ascensor per definir l'essència del que vols explicar”

Què és el millor que et pot passar quan organitzes una jornada en la que els professors són els participants protagonistes? 3 coses:

- *Que en les opinions de resum apareixin paraules com essència, entusiasme, idees, refrescant, passió, pensar abans de preparar, preguntar-nos per què....*
- *Que surtin somrient i comentant que han aconseguit moltes idees per provar a les seves aules.*
- *Que et preguntin quan serà la propera jornada.*

En aquest sentit, i ja per acabar, la propera jornada, en format Pick Up Idees! és a dir la segona Pick Up Idees! es celebrarà a la Universitat Oberta de Catalunya, qui, al seu torn, passarà el relleu, pel següent any, a una altra universitat interessada.

4. Referencias Bibliográficas

- HEATH, C i HEATH, D (2011). Ideas que pegan. LID editorial. Madrid.
(http://www.lideditorial.com/ficha_libro.php?id=LI243&autor=AU467)
- DUARTE, N (2011). Slide:ology. Arte y ciencia para crear presentaciones convincentes. Ed. Random House Mondadori. Barcelona.
- REYNOLDS, G (2009) Presentación zen. Ed. Pearson educación. Madrid.
(<http://www.presentationzen.com/>)
- KAWASAKI, G (2011) Ediciones Gestión 2000. Barcelona
(<http://www.guykawasaki.com/>)
(<http://www.planetadelibros.com/index.php?tipo=libros&titulo=el-arte-de-cautivar&lib=50533>)
- MAEDA, J(2006) Las leyes de la simplicidad: diseño, tecnología, negocios, vida. Gedisa editorial. Barcelona (<http://www.gedisa.com/libroimpres.asp?CodigoLibro=000115>)
- PINK, D (2007). Una nueva mente. Ed. Ilustrae. Barcelona
(<http://www.ilustrae.com/ilustrae/una-nueva-mente.html>)
- How to present with Twitter, Olivia Mitchell, 2009

Referencias de Internet

- El arte de presentar: Cómo planificar, estructurar, diseñar y exponer presentaciones
(<http://elartedepresentar.com/>)
- (<http://www.pecha-kucha.org/>)
- What Spurs Students to Stay in College and Learn? Good Teaching Practices and Diversity a Chronicle of higher education (<http://chronicle.com/article/What-Spurs-Students-to-Stay-in/129670/>)